

น้ำลาย

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา ทองประดิษฐ์โชติ
ภาควิชาสรีรวิทยา คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

คำว่า “น้ำ” เมื่อได้ยืมคนส่วนใหญ่จะนึกถึงน้ำในทางเดินปัสสาวะ รวมทั้งน้ำในถุงน้ำดีหรือทางเดินน้ำดี แต่ท่านทราบหรือไม่ว่า “น้ำ” สามารถเกิดในต่อมน้ำลายหรือท่อทางเดินน้ำลายได้ด้วย

“น้ำลาย” เป็นของเหลวใสในช่องปาก พบได้ทั้งในคนและในสัตว์ ซึ่งในคนมีการสร้างและหลั่งน้ำลาย วันละประมาณ 1-1.5 ลิตร ส่วนใหญ่ได้จากต่อมน้ำลายหลัก 3 คู่ คือ ต่อมน้ำลายใต้หู ต่อมน้ำลายใต้ขากรรไกร และต่อมน้ำลายใต้ลิ้น ส่วนน้อยมาจากต่อมเล็ก ๆ ที่กระจายอยู่ในเยื่อช่องปากและคอหอย ต่อมน้ำลายใต้หูสร้างน้ำลายชนิดใส ต่อมน้ำลายใต้ขากรรไกรและต่อมน้ำลายใต้ลิ้นสร้างทั้งชนิดใสและเหนียวข้น ซึ่งต่อมน้ำลายใต้ขากรรไกรสร้างชนิดใสมากกว่าเหนียวข้น ส่วนต่อมน้ำลายใต้ลิ้นสร้างชนิดเหนียวข้นเป็นส่วนใหญ่ น้ำลายชนิดใสมีเอนไซม์แอลฟาอะไมเลสสำหรับย่อยแป้ง และน้ำลายชนิดข้นมีเมือกเพื่อช่วยหล่อลื่นอาหาร

น้ำลายมีคุณสมบัติเป็นกรดอ่อน (pH ประมาณ 6.5-7.0) ประกอบด้วยน้ำเป็นส่วนใหญ่ (99.5%) น้ำลายมีหน้าที่หลัก 2 ประการ คือ ย่อยอาหารและปกป้องอันตรายที่อาจเกิดภายในปาก ในน้ำลายมีเอนไซม์แอลฟาอะไมเลส ช่วยย่อยอาหารคาร์โบไฮเดรต มีเมือกช่วยหล่อลื่นอาหารเพื่อสะดวกในการกลืน และป้องกันการระคายเคืองจากอาหาร มีไบคาร์บอเนตไอออน (HCO_3^-) ทำหน้าที่สะเทินสภาพกรดจากอาหารและแบคทีเรีย จึงช่วยป้องกันฟันผุ น้ำลายประกอบด้วยน้ำจำนวนมาก ทำให้ปากชุ่มชื้นเสมอ นอกจากนี้ น้ำลายช่วยในการรับรส โดยช่วยละลายสารอาหารต่าง ๆ เพื่อสามารถกระตุ้นการทำงานของเซลล์รับรส

น้ำในต่อมน้ำลายหรือท่อน้ำลาย เกิดจากการสะสมขององค์ประกอบทางเคมีในน้ำลาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแคลเซียม อาจเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างน้ำลายลดลงและ/หรือมีผนังท่อน้ำลายหนา แต่ยังไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัด

อย่างไรก็ตาม พบว่ามีปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้เกิดนิ่วน้ำลาย ได้แก่ ภาวะขาดน้ำ การใช้ยาบางชนิด (ในกลุ่มยาต้านฮีสตามีน ยาลดความดันโลหิต ยาทางจิตเวช และยาควบคุมการทำงานของกระเพาะปัสสาวะ) ตลอดจนการกระทบกระแทกหรือการบาดเจ็บของต่อมน้ำลายก็มีส่วนเพิ่มความเสี่ยงในการเกิดนิ่วน้ำลายด้วย

เมื่อมีนิ่วในต่อมน้ำลายหรือท่อน้ำลาย หรือทั้งคู่ จะเกิดท่อน้ำลายอุดตัน ทำให้น้ำลายไหลเปิดสู่ช่องปากไม่ได้ซึ่งพบนิ่วของต่อมน้ำลายใต้ขากรรไกรมากที่สุด ในจำนวนต่อมน้ำลายหลักทั้งสามคู่นี้ ผู้ป่วยมักจะมาปรึกษาแพทย์ด้วยอาการของท่อน้ำลายอุดตัน คือมีอาการบวมใต้คาง เป็นๆหายๆ โดยเฉพาะเวลาที่จะกินอาหาร เนื่องจากน้ำลายที่ถูกสร้างไม่สามารถไหลออกมาได้ อาจมีอาการปวดร่วมด้วยเมื่อมีการคั่งของน้ำลายมากๆ รวมทั้งอาจมีภาวะแทรกซ้อนเมื่อมีการติดเชื้อ ซึ่งทำให้เกิดการอักเสบผนังท่อน้ำลาย และกลายเป็นฝีได้

นิ้วในทางเดินน้ำลาย สามารถป้องกันไม่ให้เกิดได้ โดยการดื่มน้ำมากๆ รักษาความสะอาดในช่องปากและฟัน กรณีมีปัญหา ควรปรึกษาแพทย์เฉพาะทางด้านหู คอ จมูก เมื่อพบนิ้วขนาดเล็กในท่อน้ำลายส่วนปลาย การรักษาในขั้นต้นแรก หากมีการอักเสบ ให้ใช้ยาลดการอักเสบก่อน เมื่อการอักเสบลดลง เยื่อผนังท่อน้ำลายยุบวม ท่อทางเดินน้ำลายจะกว้างขึ้นมาอยู่ในระดับปกติ และให้ผู้ป่วยปฏิบัติตัวเพื่อรักษาตนเอง โดยดื่มน้ำมากๆ ให้วิตามินซีหรือรับประทานของเปรี้ยวเพื่อกระตุ้นการหลั่งน้ำลาย และให้ประคบบริเวณคางที่บวมด้วยน้ำอุ่นพร้อมกับใช้มือรีดแก้มและคางจากบริเวณด้านข้างลงตามแนวแก้ม เพื่อกระตุ้นให้น้ำลายไหลสู่ช่องปากมากขึ้น ซึ่งจะทำให้มีนิ้วหลุดออกมาได้ แต่กรณีนิ้วไม่หลุดออกมาหรือนิ้วขนาดใหญ่ สามารถรักษาด้วยการผ่าตัด โดยตัดก่อนนิ้วออก รวมทั้งเปิดปากทางออกของท่อน้ำลายให้กว้างขึ้น หรืออาจผ่าตัดเอาต่อมน้ำลายข้างที่เป็นนิ้วออก

เอกสารอ้างอิง

- 1) สุจิตรา ทองประดิษฐ์โชติ. ระบบทางเดินอาหาร. กทม: ภาควิชาสรีรวิทยา คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2555.
- 2) Jardim EC *et al.* Sialolithiasis of the submandibular gland. J Craniofac Surg. 2011 May;22(3):1128-31.
- 3) Ellies M and Laskawi R. Diseases of the salivary glands in infants and adolescents. Head Face Med. 2010 Feb 15;6:1.